

neque se ab iis contemni ac despici finet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcefilæ modo, & Carneadis, contra omne quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus & sapiens esse orator potest.

Quare Coracem istum³⁷ vestrum patiamur nos quidem pullos suos * excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosos ac molesti; Pamphilumque³⁸ nescio quem sinamus in insulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere; nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit³⁹, ut omnibus philosophorum libris⁴⁰, quos nemo oratorum istorum unquam attingit, comprehensa esse videatur.

XXII. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crassus, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dice-

³⁷ Quare Coracem istum] Corax ille rhetor, & quem merito cum Græcis *ῥητορῶν* appellares, hoc est, dignum suo nomine, corvi scilicet garrulitate similem; rhetoricæ etiam inventor dicitur apud Suidam. Sed existimam hanc laudem obscuratam fuisse necesse est, cum ab eo natum sit, eodem teste, dictum illud: *ἄρα τὸν ῥητορῶν ὄνομα ἔστι. Μάλι' ἄρα τὸν ῥητορῶν ὄνομα ἔστι.* Coracis meminit Aristoteles, lib. 2. Rhetor. & in epistola ad Alexandrum, quæ operi rhetorico ad eum scripto præfigitur; ubi sese duo volumina mittere ait; unum a se, aliud a Corace scriptum. *Περὶ ῥητορικῆς.*

* Excludere] Lamb. excludere, e nido qui evolent.

³⁸ Pamphilumque] Multorum huius nominis meminit Suidas. Inter ceteros, quemdam commemorat incertæ patriæ, Amphipoliten, vel Sicyoneum, vel Nicopoliten, vel philosophum, qui de pictura & de illis artibus pictoribus scripsit. Quod quidem huic

Pamphilo accommodatum est, quia & hic in insulis, hoc est, fasciis, oratoriam omnem artem, quasi puerilia crepundia, depinxerat. At enim Nicopolita esse non potuit, cum hæc urbis ab Augusto condita sit post Actiacam victoriam. *Idem.*

³⁹ Dummodo illa res tanta sit] Sensus est, modo illa res credatur tanta esse, ut non minori spatio, quam omnibus Philosophorum libris, comprehendatur. *Perseus.*

⁴⁰ Quæ nemo oratorum istorum] Ibi homines, de quibus dixit modo, fuerunt Corax & Pamphilus, non oratores, sed rhetores: nempe rhetorum horum & aliorum ignorantiam, & impudentiam exagitat Crassus, qui præcepta eloquentiæ tradebant, cum omnem moralem philosophiam, quæ maxime oratori necessaria esset, ignorarent: quare referendam censo, quæ nemo rhetorum istorum unquam attingit. Ultima litera vocis nemo geminata huic errori locum dedit, *Idem.*

dicere; ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo videretur: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent; atque ex his hæc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recorder tuæ, cumque vitam tuam, ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video; nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere.

Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatores. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim quacumque de arte aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum: neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere: nec vero, id quod tu recte commemorasti, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint.

XXIII. At, si quæris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam; non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbi-

arbitror temporis, quantum sibi ii sumpserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium ⁴¹ summa jam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. At Q. Velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

quantumvis bonus ipse. ⁴²

Samnis in ludo ac rudibus, civis satis asper sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Vale-rius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum,

⁴¹ Magister hic Samnitium] Quantum ab iis qui artes transferunt ad usum, diligit qui in eorum cognitione consequuntur, triplici probat exemplo. Primum est duorum lanitarum, qui tunc temporis celebres erant. Alter quidem, quem apprine novistis, magister Samnitium, id est, gladiatorum magister, (Samnites enim, teste Festo, gladiatores) totus in arte sua occupatus, aliud nihil cogitat: alter, Q. Velocius, quantumvis artis numeros omnes callet, & pugnan- do cederet nemini; tamen operam foro impendebat, amicis prælabat obsequium, & rem familiarem curabat. Secundum exem- plum est Valerii & Furi, muscorum; hic interdum, ille quotidie cantabat. Tertium est Q. Tuberonis & Africani, qui philoso- phia dabant operam: Tubero impallecebat illis studiis, quibus Africanus horis tantum subcivis incumbat. *Præterea.*

⁴² *Quantumvis bonus ipse*] Verfus ii ex Lu- cilio Satyrico poeta desumpti, in quibus Samnitium illum magistrum significare vide- tur acrem hominem, & non integrum fuisse. Verba ipsa obscura, ac fortasse mutila; & quidem alii aliter legunt. Sentus hic esse videtur; Samnitium illum in ludo atque um- bratili exercitatione bonum & non imperi- tum. *Quantumvis pro quantumvis* sumit Stre- bæus, & *causis* legit; ego *civis* arbitror re- tineri posse; respexisseque Lucilium ad gla- diatorum. In primis enim nomen ipsius Sa- mnitis proprium generis, cuiusdam fuit gla- diatorii, ut ex locuplete Livii testimonio constat lib. ix. ubi ait, Campanos odio Sa-

mnitium gladiatores eo ornata armasse, quo ii in acie usi fuerant, Samnitiumque nomi- ne appellasse. Ad quos alluisse Lucilium etiam vox, quæ sequitur, *rudibus*, probat: hoc enim gladiatorium instrumentum, & quidem duplex: nam alia fuit rudis lanista- rum propria, ferula instar: ita enim appel- latur: qua donabantur gladiatores qui misto- nem impetrabant. Alia fuit tironum, in- ensam ligneum formata; quo genere exercé- bantur tirones; non gladiatores solum, ve- rum etiam milites; quod *batere* vocabatur. Dicit sensum hunc videtur, propterea quod nullus alius commodior occurrit. Alioqui magistrum Samnitium de rhetorice professione accipere, quemadmodum Strebæus, nescio an ridiculum sit: recte non ita diceret Ci- cero: quid enim potius Samnitium, quam aliorum doctor appelletur? horrida præfer- tim generis, nec apte admodum ad eloquen- tiam. Quid quod Lipsius lib. i. Saturna- lium 15. hoc de gladiatorii ludi magistro accipit? Quod autem *commentari* dicatur, bene observat gladiatorum magistrus etiam interdum dictum dare solitos. Unde Juvena- lis, Sat. xi. 8. *Scripturas leges & nota ver- ba lanista*. Verum quid sequentibus verbis faciemus: *sed plus operæ foro tribuebat, &c.* Hoc enim oratorem & rhetorem spectare videtur. An idem ille gladiatorum magister in foro verlabatur? plane, aut ita dicen- dum, aut criticorum communi cautione utendum, luxatum mutilumve, aut transla- tum ex alieno locum hunc esse. *Petovius.*

cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer di- dicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium ma- ximarum. Dies & noctes virum summa virtute & prudentia videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret ta- men, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud a- gere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatio- ne rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam confir- met, mediocri opera tribuatur, memoria studiumque perma- neat. Libet autem semper discere, ut si velim ego talis optime ludere, aut pilæ studio teneam, etiam fortasse si assequi non possim. At alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla ta- lis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & hercule assentior. Satis video tibi homini ad per- discendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis.

Pergine, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeam. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, tam alte repetita oratio? Hæc duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulan- dæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut fit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis sit re- bus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum,

acæ,

acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicium est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur de dicendi magistris, non multo est majus, quam illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est ⁴³, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in adilitate laboravi, quod quotidianis & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juventus nostra dediceret pæne discendo; etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto ⁴⁴ meo sustuleram, non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuiusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia. Hos vero novos magistris nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per seipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset; putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. Quanquam non hæc ita statuo ac decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum, ad nostrum usum, moremque transferri. Sed hominibus opus

⁴³ Apparatu nobis opus est] Alludit, quantum opinor, ad adilitatem, in qua plerumque populo spectacula proponebantur; & in eo genere, qui novi aliquid ederet, & invidiosus invidiam, omne punctum ferebat. Quod idem in aliis magistratibus; sed in illo præcipue valebat. Quare, quemadmodum ibi delectu atque apparatu exquisitarum rerum opus est: eodem modo orator, vulgaribus triticis neglectis, id consecrari debet, quod ipsa præfertim novitate delectet. Idem.

⁴⁴ Quos ego censor edicto] Juvat super ea re Gellium audire, qui lib. xv. cap. 11. istud his verbis declarat: Cui Dominus Enobarbus & L. Licinius Crassus censores de coercendis vrbtoribus Latinis ita edixerunt: Renunciatum est vobis esse homines, qui novum genus disciplina instituerunt, ad quos juvenes in ludis conveniunt: est sibi nomen imposuisse Latinos vrbtores; isti homines adolecentulis dies totos audire, &c. Idem.

* Humanitatem] Man. Lamb. humanitate dignam scientiam.

est eruditus, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt. Sin quando exstiterint; etiam Græcis erunt antepondi. XXV. Ornatur igitur oratio ⁴⁵ genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. Nam ut gravis; ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus, id non debet esse solum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina.

Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim a me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & ætates. Difficile enim dictu est ⁴⁶, quænam causa sit, cur ea; quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienentur. Quanto colorum pulchritudine ⁴⁷ & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ voculæ, quam certæ & severæ? quibus

Tom. I.

X x

tamen

⁴⁵ Ornatur igitur oratio] Insuper deinceps aggregitur, ac de ornatu orationis distinet; atque in primis duplex illius genus distinguit: unum in toto solum corpore orationis; aliud spectatur in partibus. Quod similitudine humani corporis explicatur: in quo alia totius est pulchritudo: quæ in coloris bonitate, aptaque membrorum proportionem cernitur: alia partium singularum. Idem.

⁴⁶ Difficile enim dictu est, &c.] Non hic ratio redditur, quare Crassum aliud hortantur juvenum ingenia & ætates: sed hæc sententia pendet ab ista: Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos,

&c. Nempe habes rationem, cur faties in delectatione vitanda sit. Sic igitur ope parenteseos sententiam restitui: Sed etiam sine satietate delectet: (non enim a me moneam & caveatis) difficile enim dictu est &c. Eodem etiam modo Manutius hunc locum implevit. Petavicus.

⁴⁷ Quanto colorum pulchritudine] Exemplis, quod dixerat, illustrat. De vario genere picturæ, singulorumque generum proprietate, superius dixit. Pictura vetus, etiam rudis, nec ita florida, ipsa tamen antiquitate delectat. Eodem pacto in musica; vox ad suavitatem infrafla & inflexa, si nimium iteretur, displicet. Petavicus.

tamen non modo austeri, sed, si sapius fiunt, multitudo ipsa reclamatur. Licet hoc videre in reliquis sensibus. Unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis: & magis laudari quod terram, quam quod crocum⁴⁸ olere videatur. In ipso tactu esse modum & mollitudinis & levitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit? Quis portione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime fugiant satietatem: Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est: quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine * reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poetis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ concinnis ac fucis offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente fatiantur⁴⁹: in scriptis & in dictis non

⁴⁸ Magis laudari quod terram, quam quod crocum] Alii ceram, pro terram hic legunt, sed perperam. Juvat Plinii locum cum hoc conferre, qui ei lucem præferat. Igitur lib. xvii. cap. 5. Certe, inquit, Cicero, lux doctriinarum altera, Melliora, inquit, unguenta sunt que terram, quam que crocum sapiunt. Hoc enim maluit dixisse, quam volent. Ita est profecto: illa erit optima, que unguenta sapiat. Quod si admodum sumus, qualis sit terra odor ille qui quæritur; convingit sepe etiam quisque ea sub occasu solis, in quo loco aeris calidus deiecit: aspiciat sua: Et cum a fucitate continus immaduit intro: tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui comparari faciet nulla possit. Petav. Tuetur hanc eandem lectionem in suis notis & emendat. ad Plin. lib. xvii. n. 6. Harduinus.

* Reprehensio] Lamb. respiratio
⁴⁹ Sensus in nimia voluptate natura, non mente fatiantur] Illum, qui fatiatur mentis aut natura, natura aut mens fatiat: ne-

que enim alio sensu, vox fatiatur cum ablativo intelligi potest: sed non hoc voluit Cicero; imo aliud longe diversum voluit. Quod si intelligere possumus mente fatiari, quid, quæso, est natura fatiari? Lambinus hanc habet vulgata lectionis vidit, & sic corrigere voluit, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente, fatiatur: ubi natura est nominativi casus. Sed manet in eadem vitiosa locutio mente & sensu fatiari; & nec sententia satis numerosa videtur, nec ordo verborum elegans conferatur. Restat etiam hoc vitium, & in vulgata, & in Lambini lectione, quod hæc verba in nimia voluptate nimis univèrsa sunt, & de omnimoda voluptate dicuntur: sed Cicero de uno solo genere voluptatum nunc loquitur, sc. earum, quæ ex sensibus oriuntur. Opus igitur esse emendatione, ut opinor, lector fatebitur, sententiamque leviori, quam illa Lambini, mutatione, sic forsitan restituet: Quod sensus in nimia voluptate natura, non mentes fatiantur; in

aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noscuntur.

XXVI. Quare, bene, & præclare⁵⁰, quamvis nobis sæpe dicatur; belle, & festivæ, nimium sæpe nolo. Quamquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, existare, atque eminere videatur.

Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest, Nam sapiens virtuti honorem premium, haud prædam perit:

sed abiecit prorsus, ut in proximis, Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras, incidat, aspiciat, admiretur, stupefeat. Quid ille alter?

Quid petam præsidii? quam leniter? quam remisse? quam non actuose? Instat enim, O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, & denique illi etiam, qui fecerunt

X x 2

scriptis & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noscuntur. Id est: in gustatu, auditu, reliquisque voluptatibus, quæ a natura nobis sunt datæ, si nimie sint, non mentes gustantium, aut audientium, sed sensus soli fatiantur: in his autem voluptatibus, quæ ex arte proficiuntur, ut in poetis & oratione, si nihil varietatis habeant, istud nimie similitudinis vitium noscitur non solum aurium, sed etiam magis animi iudicio. Valerius natura est voluptas a natura data. Sic notat de Fin. lib. v. Quod in pueritia facillime se arbitrentur naturæ voluptatem posse cognoscere. Sic lib. ii. de Orat. c. 84. naturæ bona eadem sunt, quæ in c. 11. dicuntur natura data hominibus. Facillime autem ultima litera vocis mentes a sequenti s aborberi potuit. Petav.

⁵⁰ Quare bene & præclare] Solebant non modo in scholis audire, sed in foro populus oratoribus acclamare, cum aliquid impensius placeret: atque hæc erant acclamations vitæ, bene, præclare, belle, fe-

stive, euge, cuiusmodi attentionum infamiam reprehendit Persius, Sat. i. 47. & Plutarchus, Traçatu de audiendo. Atque eo etiam morbus iste pervasit, ut nonnullos gubernatos homines haberent, qui in exclamando ceteris præirent. Hinc natura forsate, ut Græci dicunt, quod est admirari, pro eo quod est discipulum esse & auditorem, fumerent, ut est apud Helychium. Cæterum hunc locum ita accipit Strebzus, quasi bene, præclare, & belle ac festivæ ad idem exclamations & admirationis genus pertineant. Existimo tamen duas illas esse genera ac diversæ exclamandi; ut cum alia sit orationis commendatio, ex eo quod apta sit, & artificiosa, & accommodata rebus, ex quo bene & præclare exclamari solet, id in ea debere esse frequentissimum; alia vero cum sit laus ex nitore ac lepore, quæ lumina dicuntur, hoc est, insignior quidam ac facior ornatu, ut propitæa belle ac festivæ acclamentur; nonnumquam quidem erit istud aspergendum, sed parcius & rarius. Petav.

runt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

Ita fit nobis igitur ornatus & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut antè dixi, primum silva rerum, ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod valet non solum ad augendum aliquid & tollendum altius, dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatifime facere posse. Consequentur etiam illi loci ⁵¹, qui quam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione inculpationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatore, in proditore, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim juni

⁵¹ Consequentur etiam illi loci] Usum locorum communium commendat. Erant hi communes loci sententiæ quedam, sive promptuarie argumentorum vel disputationum variis scilicet de rebus institutarum & generibus, ejusmodi tria genera distinguit. Alii enim loci insediaciones criminum quorundam continebant, de quibus nemo dubi-

tae quin pessima sint. Alii, deprecationis aut miseracionis excitande rationem continent. Tertium genus habet earum questionum tractationem, quæ utramque in partem disputando trahuntur, ut sunt de virtute, de justitia, cæterisque id genus rebus instituta disputationes. *Idem.*

juni sunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miseracionem. Alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem differi copiose licet: quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum ⁵², de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, utilitate, ignominia, premio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos & vim & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus: ab iis, (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis ⁵³ ac loci, nomen habent, & peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter proximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne a Carthaginensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari: aut infinite de universo genere quaerenti, Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit. Atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quaestio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. Atque hæcenus loquuntur.

Etiam hac ⁵⁴ instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut

⁵² Nunc propria duarum philosoph.] Quænam significet, planum est & facile: Peripatetici enim & Academici innuit. *Idem.*

⁵³ Particula parva urbis] E Lycos scilicet: quod gymnasium, Athenis celeberrimum, dicebatur quoque *μειλιτῶν*, obambulatio, quod inter deambulandum inde nominati Peripatetici philosopharentur. Acade-

mia, gymnasium aliud Athenis, ab Academio Atheniensi nomen habuisse tradit Plutarchus in Theæto. *Præfens.*

⁵⁴ Atque hæcenus loquuntur. Etiam hæc] Omitto, loquuntur: ut sensus sit, Atque hæcenus etiam hæc instituendo divisione utuntur, scilicet rhetores, etsi in eorum provinciâ invaserint philosophi. *Marcius.*

ut jure aut judicio, * ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, furculo defringendo⁵⁵, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinet, atque id ipsum lacinia⁵⁶. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut prateriri omnino fuerit satius, quam attentatum deserri. Nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur, ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capefenda respublica. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura quæritur: ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio

* Ut denique] Lamb. aut vi denique recuperare

55 Furculo defringendo] Ita philosophos illos de rhetorica tradere aliquid docet, ut non sibi penitus illam vindicent, neque in eam tanquam possessionem manus injiciant, sed de ea etiam contententes imaginariam vindicationem usurpent in exigua aliqua parte. Olim enim petitor possessorem una cum pratore in rem præsentem ducebat: unde adversarium manu prehensens, rem, de qua erat contentio, sibi vindicabat; quod manus transferre appellabant. Posteaquam vero propagatis Italiz finibus, pratores negotiis occupati proficisci ad longinquas res gravabantur, institutum est ut litigantes non apud pratores manus conferrent, sed ex jure, id est, ex eo loco ubi jus reddebatur, manuum confertum vocarent, id est alter, alterum ad manum conferendam in rem de

qua ageretur, vocaret; atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus in urbem ad pratore deferrent, & in ea gleba, tantquam in toto agro, vindicarent. Nonnumquam & furculum ex arbore defrastrum ferebant. Multa de eo ritu Briffonius in Formulis. Itaque similitudo Ciceroniana hæc est: Quo illi modo litigantes in parte agri exigua hærent, nec dum totum obtinuerunt; sic philosophos, dum paucula quædam delibant ex rhetoricis, non veterem possessionem ex toto usurpare, quasi pollimino, sed particulam illius quasi adhuc alienæ rei arripere. Petavio.

56 Lacinia] Lacinia aliquid tenere vel obtinere, idem valet, ac rem non nisi leviter tenere. Phrasis eadem in Plauti Asia 3. 2. 41. Petavio.

tio explicat: ut, si quæretur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri.

Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera disperunt. Nam aut quid sit, quaritur, hoc modo: Naturæ sit jus inter homines, an opinionibus. Aut, qua sit origo cujusque rei: ut, quod sit initium legum, aut rerum publicarum. Aut causa & ratio: ut, si quæretur cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant. Aut de immutatione: ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti.

Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum quaritur quid in communi mente quasi impressum sit: ut, si differatur, idne sit jus, quod maximæ parti sit utile. Aut, cum quid cujusque sit proprium, exquiritur: ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit. Aut, cum res distribuitur in partes: ut, si quaratur, quot sint genera rerum expetendarum; ut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum. Aut, cum, quæ forma⁵⁸, & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur: ut, si quæretur avari species, seditiosi, gloriosi.

Consecutionis autem duo prima questionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio, ut, si differatur, Expetendane sit gloria, aut ex comparatione, Laus, an divitiarum magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi: de expetendis fugiendisve rebus, ut, Expetendine honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, Æquumne sit ulci-

57 Ut cum quaritur] Mutavi vulgatum in aut, quia exemplum non subjicitur, sed species quædam definitionis. Quatuor ejus sunt species. Prima est, cum quaritur, quid in communi mente quasi impressum sit, quam Cicero in Topicis vocat notionem; & ejus speciei exemplum est, Idne est jus, quod maximæ parti sit utile? Secunda est, cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur: quod Cicero in Topicis vocat proprietatem. Tertia, cum res distribuitur in partes: quod vocat divisionem. Quarta, cum quæ forma & quasi naturalis nota cu-

jusque sit, describitur: ut quæ vocat descriptionem. Vides igitur, Lector, aut legens dum esse; quod præponitur tribus postremis speciebus. Idem.

58 Aut, cum, quæ forma] Notationes, sive descriptiones morum indicat, quos characteres Græci vocant; quando res non simpliciter definitione aperitur, sed per multiplicia signa & quasi vestigia explicatur. Cujusmodi sunt morales Theophrasti characteres, quæ in oratione collocata ethopœjam faciunt, & præcipue ad comœdias pertinent. Petavio.

ulcisci injurias etiam propinquorum: de honesto aut turpi, ut hoc, Sitne honestum, gloria causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi. Unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quaeritur: ut *metuere*, & *vereri*: ut *rex*, & *tyrannus*: ut *assentator*, & *amicus*. Alter, cum, quid praestet aliud alii, quaeritur: ut illud, Optimine cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque ea quidem disceptationes, quae ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur.

XXX. Quae vero referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quaeritur; cui loco omnis virtutum, & vitiorum est silva subjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. Huic generi subjectae sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, misationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus a me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, neque ad meum munus pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quaeque genera quaestionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Ornatissimae sunt igitur orationes ea, quae latissime vagantur, & a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt & convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scri-

scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianae, aut nostrae pomeridianae sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum, complendumque peccus maximarum rerum & plurimarum suavitatem, copia, varietate.

XXXI. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiae, doctrinaeque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiant libellis, eosque *rhetoricos* inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. Quae quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus aetatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, ut res tantas quicquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo adspexerit.

In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque confiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatuque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modo is, qui dicit, aut scribit, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili,

rili, & flagret studio, & a natura adjuvetur, & in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiffimos ſcriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque legerit: nã ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat & illuminet, a magiſtris iſtis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur.

XXXII. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantisque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoresque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaffe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos. Ex quibus Eleus Hippiaſ, cum Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pãne audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenia continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur: ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amiſtus, foccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeſſiſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus; ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariffimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarent. Quid de Prodicò Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquiſque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, & diſſeruit & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgiaſ, quo patrono (ut Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus unquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit & diſertior Socrates, & ut tu appellas, copioſior & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcumque in diſceptationem quaſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe proſitetur: iſque princeps

ex omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire: cui tantus honos habitus eſt a Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua⁵⁹, ſed aurea ſtatuere-
retur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis; oratorique nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copia, vel gloria floruiſſe.

Quo quidem magis dubito, tibi plus laudis, an Græciſ vituperationis eſſe tribuendum ſtatuum: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in civitate, vel privato, rum negotiis pãne omnibus, vel orbis terræ procuracione, ac ſummi imperii gubernacione diſtrictus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejuſ, qui conſilio & oratione in civitate valeat, ſcientia atque exercitacione ſociaris: illi nati in literis, ardentique hiſ ſtudiis, otio vero diſſuentes, non modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum, & ſuum conſervaverint.

XXXIII. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtribucionem partium ac ſeparacionem, magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Couſ, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis * mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num muſicam Damone aut Ariſtoſoxeno, num ipſas literas Ariſtophane aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus univerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret?

Equidem ſæpe hoc audivi de patre & de focero meo, noſtros quoque homines, qui excellere ſapientia gloria vellet, omnia, quæ quidem tum hæc civitas noſſet, ſolitos eſſe complecti.

Y y 2

⁵⁹ Delphis non inaurata ſtatua] Immo non a Græciſ ereda illa ſtatua; ſed ab i-
cipſo ſophiſta ſibi poſita, ſi audiendus Di-
nus, qui lib. 32. cap. 1. *Hominum*, inquit,
Leontinus Delphis in templo ſibi poſuit, ſe-
ptuogentiſſis circiter olympiade: tantus erat do-
in parte ſolei habes Plinio. Praſtat & Ci-
ceroni credere, & Valerio lib. 8. cap. 15.
& Pauſaniæ, qui tamen non auream, ſed
inauram eſſe ait, lib. x. *Item*.
* Oculis] Lamb. oculis, alius qui auribus
mederentur.

plecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulante foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in folio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & militiæ consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Cato, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam, defuit? Num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? at utroque in genere & laboravit, & præstitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeffenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit & scierit, tum etiam conscripserit.

Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus e multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem; quæ sane nunc quidem obsoleverunt; aut juris scientiam, ne ejus quidem universi: nam pontificum, quod est conjunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore & in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationemque non norunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda.)

da) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur & vocarentur. Hi omnes, præter Milefium Thalem, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior isdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populares omnibus & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non * clamator aliquis ad clepsydram ⁶⁶ latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Iraque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni

* Clamator] Vist. Man. declamator

⁶⁶ Ad clepsydram] Oratoribus ad causas agendas certum tempus definitur per clepsydram, quo elapso filere necesse erat: fiebatque non raro quod ait Quintilianus lib. xii. c. 6. Laboratam congestamque diurnam ac nocturnam studio actionem aqua deficit. De forma clepsydræ atque usu nonnulla sciri necessaria ex antiquis scriptoribus juvat hic breviter exponere: præsertimque ex Aristophanis interprete, (Acharn. vers. 693. & Vesp. v. 93.) Η κλεψύδρα ἀγγύιον... Clepsydra vas est, habens exiguum foramen in fundo, quod in iudicio plenum aqua ponebatur, ad quam oratores dicebant: hoc est, tandiu dicere poterant ac petorare, quandiu aqua per angustum foramen fiebat. Apulejus lib. 3. Metamorph. Præconis amplo hostis citatus accusator quidam senior exsurgit, & ad dicendi spatium vasculo quodam in vicem colli graciliter fistulato, ac per hoc guttatim aqua insulsa aqua, populina sic adorat.

Falso sibi persuaderet aliquis, clepsydram nostris fuisse clepsammidis similem, hoc est, horologis, ut quidam vocant, pulverariis, quibus feliciter horarum intervalla partimur vestrum arenæ. Nam neque duobus ex vasculis veterum clepsydra constabat, quorum ex altero aqua in alterum per vias destueret; sed uno tantum. Neque in eo aqua erat perpetua; sed quæ effusa identidem transmitteret, subiecto, ut opinor, vase recepta: aut certe quæ singularis causis nova atque appensa transfunderetur. Eam publicus licitor appendebat; quæ ubi omnis effluerat, monebatur orator esse desinendum. Quod si sermonem interromperet casu quopiam, aut aliquid de scripto recitaret, jubebat præconem aquam sistere. Apulejus in Apolog. At tu, interea dum legis, aquam sustine. Πάρε ὕδωρ λέγειν, ad aquam dicere, perinde est, ac dicere ad clepsydram. Idem.

boni sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusum doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non lingua solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato; aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror.

XXXV. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Atque ipse Aristoteles, cum florere Isocrates nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, versumque quandam de Philocteta paulo secus dixit. Ille enim *τυρπε* sibi ait esse tacere, cum *barbaros*; hic autem ⁶¹ cum *Isocratem pateretur dicere*. Itaque ornavit & illustravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciecit, a quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi.

Nunc

⁶¹ Cum *barbaros*; hic autem, *ετι*] Verfus, ad quem alludit Cicero, existat apud Quintil. lib. 3. c. 1. & Diog. Laertium in vita Aristotelis.

Αρχαίοι σπουδῶν, Προσκήρυξις ἢ ἔργα λέγου. Verfus autem ipsius Euripidis in Philocteta sic se habet.

Αρχαίοι, σπουδῶν, βαρβάρους ἢ ἔργα λέγου. Ex quo apparet, non *barbaros* (ut vulgo)

sed *barbaros* legendum esse; quod & ipse Cicero indicat, cum dicit in accus. casu *Isocratem*: nempe sic expletur sententia, cum *barbaros pateretur dicere*. Hanc mendam sæpe observarunt viri doctissimi: nemo tamen adhuc *barbaros* in textum reposuit. Adde, quod Ms. Bal. Harl. 1. & Joan. *barbaros* rectissime exhibent. *Peacicus*.

Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellari malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui renoritur, sed eam explicare dicendo non queat; neque insipientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem.

Sin quaerimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. Quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. Sin eos disjungunt; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnium scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse. Plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum a nobis ac denuntiaturum. Sed certe & hæc partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte dicere. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terra abrupit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit; omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti. In qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit ista illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed, etiam si est

si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero.

Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus.

Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam spectro, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, &, si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addicerem.

XXXVII. Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores & inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pæne una nata cum rebus ipsis: aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi.

In

In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat: lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quanquam id est magnum) verum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed, quid ipse adificet orator, & in quo adjungat artem, id esse a nobis quaerendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quam nostræ: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquid⁶³ verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, *Qua tempestate Pænus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari*: aut, ut tu soles, Catule, *non rebar, aut opinabar*: & alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet.

Tom. I. Novan-

⁶² Sed tamen raro habet etiam &c.] Legendum esse, non raro, aperte ostendunt verba illa: Sed tamen. Tum ea, etiam in oratione. Muretus. Vox raro, cum adjecta (ut hic) voce etiam, significat, aliquando, non nunquam: quo sensu iterum Noster idem adverbium usurpat cap. 52. Translati utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervasisti: & in lib. 2. c. 3. 6. *Propriis dig- nitate det antiquitas: mox addit, Quædam tamen adhuc vetera venustate ipsa gratius nitent; quedam etiam necessario interiri sumuntur, nuncupare, & fari. Idem*

⁶³ Poeticum aliquid] Manifestum est singulas hujus loci partes rimanti, Ciceronem de solis inusitatis & prisca verbis sermonem habere: &, cum exempla proferat, num

Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso ginuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.

Num non vis hujus me versutiloquas malitias?

Videtur enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione verba novantur, ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurvescere*.

Tertius ille modus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustiis; post autem delectatio, jucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriam esse in herbis*, *lætas segetes*, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæc translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiæ indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt. Quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

XXXIX. Similitudinis est ad verbum⁶⁴ unum contracta brevitatis, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inborrescit mare,

Tenebræ conduplicantur, noctisque & nimbium occæcat nigror,

Flamma inter nubes coruscet, calum tonitru contremitt,

Grando mista imbri largifluo subita precipitans cadit,

Undi-

⁶⁴ Similitudinis est ad verbum] Metaphoram quandam esse similitudinem docet Aristoteles, Rhet. lib. 3. sed inter utramque nonnulli tamen intereunt: nam cum de Achille loquens Homerus dicit, ut leo proforsit, similitudo est; sin dicat leo proforsit, metaphora. Petavius. Mic. edidit Lamb. Translatio omnis, similitudinis &c.

Undique omnes ventri erumpunt, sevis existunt rurbines,

Fervet astu pelagus.

Omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat:

Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepi sedulo⁶⁵.

Nonnunquam etiam brevitatis translatione conficitur, ut illud, *Si velum manu fugit*. Imprudentia veli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato.

Atque hoc in genere per sæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectantur verbis, quam propriis & suis.

XL. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi⁶⁶, ut *nexum*⁶⁷, quod per librari agitur, ut in uxore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur; vel quod omnis translatio, quæ quidem summa ratione est, ad sensus ipsos admoveatur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *myrmur maris*, & *dulcedo orationis*, sunt ducta a cæteris

Z z 2

senfi-

⁶⁵ Quandoquidem iste circumvestit &c.] Gruterus coniecit legendum *divinum in te*: sed ad sensum verborum precedentium parum attendisse videtur: hæc enim de eo dicuntur, qui consulto occultat, ne id quod (ab ipso) ageretur, intelligi posset. Unde ego restitendum esse censeo *in se*, quæ lectio & sensus satisfaciunt, & post verbum *circumvestit* supplet accusativum casum, quem Gruterus recte vidit hic proflus desuisse. Petavius.

⁶⁶ Ut *pes* in navi] *Pes* in navi par- tem extremam veli appellant Latini, æque ac Greci; quæ pars acutior & inferior ad navis hatus religari solet. Alii vero finem esse dicunt, quo velum tenditur aut relaxatur. Virgilius Æn. 5. 830. *Una omnes fecerit pedem*, id est, vela retenderunt. Carullus 4. 20. *Sic utrumque Jovis simul secutus incedit in pedem*. Petavius.

⁶⁷ Ut *nexum*] Quid sit *nexum*, sive *nexus*, cum ad jus civile pertinet, vide ad Topica, cap. 5. Idem.